

NOI DATE CU PRIVIRE LA ORIGINEA ȘI FOLOSIREA PIETREI ÎN „ZONA SACRĂ” DE LA HISTRIA ÎN PERIOADA ARHAICĂ¹

IULIAN BÎRZESCU,* ALBERT BALTRES**

Rezumat. Tema articolului de față privește originea și folosirea pietrei în epoca arhaică în principalul sanctuar histrian. Sunt luate în discuție mai multe construcții sacre și votive, pentru ridicarea cărora s-au folosit în primul rând calcare și gresii aduse din nordul Dobrogei, cu precădere din Podișul Babadag. Cea mai importantă sursă de piatră o reprezintă calcarele bej turoniene. Acestea erau, cel mai probabil, aduse la *Histria* din apropierea capului Dolojman, singurul loc unde aflorează aproape de țărniș. Rocile turoniene erau folosite atât pentru ridicarea templelor, cât și pentru mici votive, fiind ușor de prelucrat. Urmele păstrate indică mai degrabă faptul că blocurile erau finisate direct în sanctuar. Câteva dintre descoperiri poartă încă urme de culoare roșie de la decorul policrom.

Cuvinte-cheie: piatră, *Histria*, sanctuar, epoca arhaică, calcare turoniene.

Histria constituie, prin numărul mare de tipuri de roci întâlnite în edificiile sale, un caz aparte printre cetățile din Dobrogea. Ea însăși este parțial așezată pe un afloriment de șisturi verzi, care a constituit o sursă de material de construcție, utilizat începând din perioada arhaică până în epoca romană târzie. În lunga sa existență, cetatea a folosit și piatră extrasă din alte cariere, situate fie în apropiere, respectiv în teritoriu (fig. 1/1, fig. 4/2), fie în regiuni mai îndepărtate, precum carierele de marmură din Propontida sau calcarele sud-dobrogene.

Determinarea originii și a modului de folosire a pietrei la *Histria* a preocupat cercetarea arheologică, îndeosebi în ultimele trei decenii. O abordare interdisciplinară a acestei direcții de cercetare a avut loc la începutul anilor '80 ai secolului trecut, având ca rezultat identificarea principalelor surse de piatră în diverse etape constructive². La baza acestor explorări au stat importante monumente, dezvelite la *Histria* începând cu 1914, respectiv ziduri de incintă, terme, străzi, temple, altare, inscripții. Au urmat analize detaliate pentru monumentele din principalul sanctuar histrian („Zona sacră”), un capitol special fiind dedicat acestei teme în monografia privitoare la săpăturile desfășurate până în 1990³.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: iulian1@me.com.

** Institutul Geologic al României, București; e-mail: alxbal@yahoo.com.

¹ Realizarea acestui studiu a beneficiat de susținere financiară în cadrul proiectului PN II TE 113/2010 CNCS.

² Muraru, Avram 1983, 189–216.

³ Baltres 2005, 453–462.

În ultimii ani, această cercetare a fost reluată, fiind însoțită de periegeze în vederea identificării carierelor antice și a descifrării rolului pe care exploatarea lor l-a jucat în diverse etape din viața cetății de pe malul lacului Sinoe. Punctul de plecare l-au reprezentat noile monumente descoperite în „Zona sacră”, în primul rând numeroasele votive și construcții din primele secole ale existenței cetății, respectiv ale *temenos*-ului⁴.

Studiul de față privește în primul rând epoca arhaică și clasică timpurie, corespunzând perioadei de început a folosirii pietrei, ca material de construcție, la *Histria*. Utilizarea pietrei pentru edificare, anterior venirii milesienilor în apropierea gurilor Dunării, în secolul al VII-lea, nu era ceva străin, însă de o exploatare și folosire sistematică a sa nu se poate vorbi decât după stabilirea acestora.

În primul secol din existența cetății, piatra este folosită rar ca material de construcție, cel mai uzual material fiind, foarte probabil, lemnul. Cu excepția fundației *oikos*-ului Afroditei⁵, care folosește blocuri de calcar turonian, nu se cunosc alte construcții din această perioadă. Mai multe amenajări din „Zona sacră”⁶ și puțuri săpate în stâncă⁷ indică faptul că șistul verde local era frecvent folosit. Totuși, trebuie precizat că, fiind un material greu de prelucrat din cauza structurii sale, fragmentele obținute prin tăiere erau neregulate, rezultând, în cel mai bun caz, plăci subțiri.

După mijlocul secolului al VI-lea, în amenajarea „Zonei sacre”, au fost folosite intens calcare roci de culoare bej. Templul A are primele trei trepte ale crepidomei și, parțial, a patra treaptă constituite din blocuri de calcar spongolitic nisipos, omogen și din spongolite reiate, cu benzi proeminente de chert. Alte câteva blocuri de același tip, așezate cu stratificația în poziție verticală (ortostate) constituie tot ce s-a mai păstrat din *cella* templului. Templul A' are doar un zid parțial păstrat care cuprinde un parament de blocuri decimetrice de roci turoniene. Templul I–J a fost construit dintr-o varietate fin granulară de calcar spongolitic slab nisipos, foarte omogen, atent ales, care a permis obținerea unor suprafețe netede și cioplirea unor profilaturi complexe. S-au conservat soclul și, parțial, patru asize ale pereților celei, construite în *opus quadratum* din blocuri perfect îmbinate, de 0,6–0,8 m lungime și 0,22 m grosime. Doar blocurile din prima asiză și cele din fundație, de calitate mai slabă, nu au rezistat timpului, dezagregându-se din cauza neomogenității interne rezultate din cimentarea diferențiată a structurilor de bioturbație în raport cu sedimentul învecinat. O serie de fisuri de tensiune și de forfecare, închise sau căscate, sunt prezente în unele blocuri ale asizelor

⁴ Despre cercetările în „Zona sacră”, până în 1990, vezi Alexandrescu *et alii* 2005. Săpăturile au fost continuate de o echipă de cercetare din care au făcut parte Alexandru Avram, Iulian Bîrzescu, Monica Mărgineanu Cârstoiu și Konrad Zimmermann; un raport detaliat al acestor cercetări la Avram *et alii* 2011.

⁵ Alexandrescu *et alii* 2005, 68–70; Zimmermann 2000, 248–251.

⁶ Avram *et alii* 2011, 54–55.

⁷ Domăneanțu 2006, 75 și urm.

de deasupra soclului, cauzate, posibil, de cutremurul care a distrus templul la mijlocul secolului I a. Chr., poate concomitent cu distrugerea cetății Bizone⁸.

Rocile turoniene⁹ se regăsesc în elemente arhitectonice arhaice, ca diferite fragmente de capiteli ionic, un capitel de antă, o bază de coloană, toate datate în secolul al V-lea a. Chr.¹⁰ De asemenea, monumentul F (altar?), datat în secolele V–IV a. Chr., și monumentul H (altar arhaic – clasic) au fost sculptate în aceleași roci turoniene¹¹. O piesă ornamentală, provenită de la un monument votiv, datată în secolul al VI-lea a. Chr., este realizată din calcar nisipos turonian¹². Un fragment de dedicație din secolul al VI-lea sau de la începutul secolului al V-lea a. Chr., găsit în templul lui Zeus, provine, după descriere¹³, dintr-un calcar gălbui turonian.

Așa cum a fost adesea amintit¹⁴, aceste calcare provin de la cca 17–40 km nord de cetate, dintr-o zonă care se întinde pe o distanță de aproximativ 30 de km, de la Jurilovca, la vest de Babadag (fig. 1/2). Până în perioada modernă, exploatarea calcarelor de Babadag nu s-a făcut dintr-o singură carieră, ci din mai multe, răspândite pe o arie largă (fig. 3–4). În stadiul actual al cercetărilor, localizarea exactă a carierelor antice nu a putut fi făcută; în discuție rămân, însă, doar zonele apropiate de apă, care ofereau avantajul unui transport mai facil pentru blocurile mari, nefasonate, de calcar. Cel mai ușor puteau fi aduse de lângă *Orgame*, cetatea cea mai apropiată de *Histria*. Acolo este, de altfel, singurul loc în care calcarele turoniene află oarecum lângă țarm.

Din acest calcar au fost ridicate, în a doua jumătate a secolului al VI-lea a. Chr., cel puțin trei temple: A, A' și I (fig. 2; 5/1)¹⁵. Aceste roci de culoare bej, uneori roșcate dacă au fost expuse focului, au aspectul de gresii care se desfac sub formă de lespezi, lipsite de structură internă ori stratificate, fin reiate, tari, casante. Prin alterare, ele se desfac după plane paralele cu stratificația ori se sparg în plăci neregulate. Pe suprafețele abradate ale acestor roci apar în relief benzi cu grosimi milimetrice sau centimetrice, rugoase, foarte dure, cimentate cu silice, care alternează cu benzi mai înguste, în hiporelief, datorate cimentării slabe a rocii în aceste intervale. Alteori sunt vizibile structuri de bioturbație tubulare, extinse pe planele de stratificație sub formă de umpluturi ale unor tuneluri ramificate, cu diametrul de până la 0,02 m. Cimentarea mai puternică a bioturbațiilor face ca acestea să rămână în relief în raport cu roca înconjurătoare. Rocile turoniene pot fi decupate în blocuri mari, paralelipipedice, care pot atinge 2,3 m lungime și grosimi de 0,2–0,6 m, lucru ce arată că blocurile provin din strate cu grosimi de mai mulți decimetri și chiar de peste 1 m (ca în cazul sarcofagelor de la *Noviodunum*).

⁸ Alexandrescu, Baltres 2007, 74 și urm.

⁹ Pentru geologia cretacului superior din Podișul Babadag, cf. Szasz, Ion 1988.

¹⁰ Baltres 2005, 456–457, cat. P8, P9, P10, P12.

¹¹ Baltres 2005, 458, cat. P14, P16.

¹² Baltres 2005, cat. P11.

¹³ ISM I, 248, cat. 103.

¹⁴ Muraru, Avram 1983, 199–202; Baltres 2005, 453.

¹⁵ Cu privire la tipul de piatră folosită la construcția celor trei temple, v. Baltres 2005, 454–456.

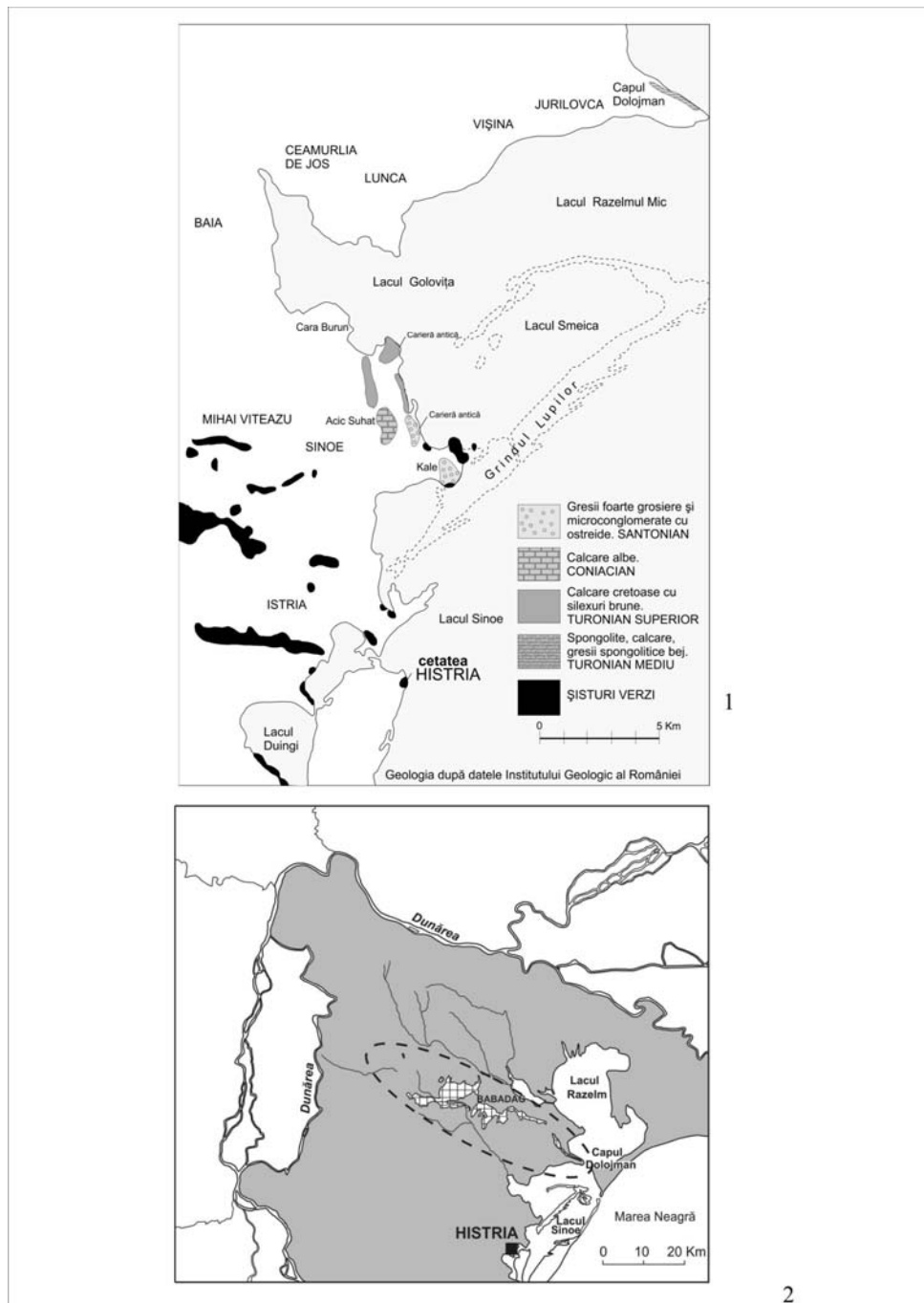

Fig. 1. 1. Principalele tipuri de roci din împrejurimile cetății Histria, identificate în „Zona sacră”;
2. indicarea rocilor turoniene la nord de Histria (hărți A. Baltres).

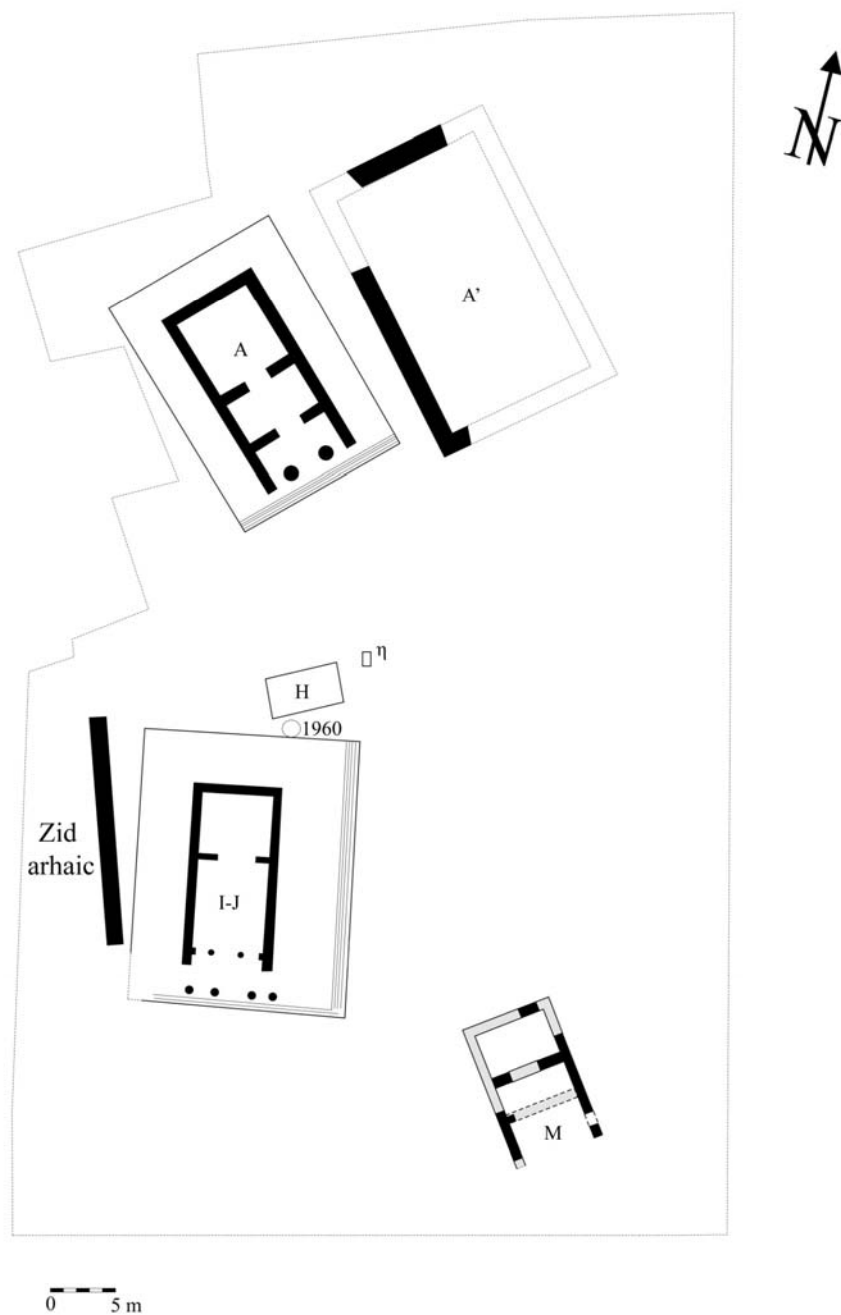

Fig. 2. „Zona sacră” în perioada arhaică târzie
(plan digitalizat după Alexandrescu *et alii* 2005, 54 și Avram *et alii* 2011, 72, pl. I).

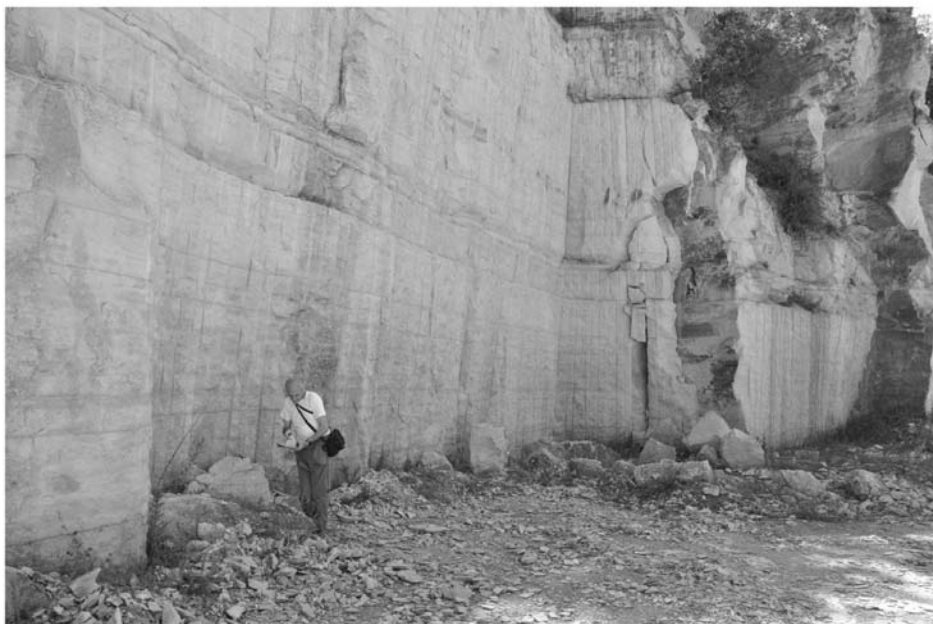

Fig. 3. 1.–2. Cariera modernă de calcar turonian de la Codru, la sud de Babadağ (foto I. Bîrzescu, iunie 2012).

1

2

Fig. 4. 1. Carieră modernă de calcar turonian, la sud de satul Visterna; 2. roci santoniene în partea de vest a Grindului Lupilor (foto I. Bîrzescu, iunie 2012).

1

2

Fig. 5. Templul Afroditei. 1. Colțul de nord-vest (foto I. Bîrzescu, august 2010);
2. zid arhaic la vest de templul Afroditei (foto I. Bîrzescu, august 2011).

1

2

Fig. 6. 1. Imagine de ansamblu cu monumentul M; 2. monumentul M, fundație. M – marmură, G – gresie (foto I. Bîrzescu, august 2009).

1

2

Fig. 7. 1. Fragment de capitel cu urme de culoare (foto I. Bîrzescu, iulie 2011);
2. „Zona sacră”, antă din calcar turonian, începutul secolului al V-lea a. Chr.

Rocile descrise pot avea în alcătuire trei componente granulare: a) material bioclastic silicios, sub formă de spiculi de spongieri silicioși; b) material bioclastic calcaros, sub formă de fragmente milimetrice de schelete de echinoderme, moluște, foraminifere, rar coccolite și c) material terigen constituit din nisip cuarțos. Amestecul celor trei componente granulare, în proporții variate, a dat naștere unor roci de tip spongolite – calcarenite – gresii, în cazul termenilor extremi, sau unor roci mixte: spongolite calcaroase și nisipoase, calcare spongolitice, calcare spiculitice, calcare nisipoase, gresii calcaroase, gresii spiculitice. Diagnosticarea

corectă a rocilor turoniene este bazată pe studiul microscopic care stabilește proporția componentelor granulare, în timp ce examenul macroscopic, de teren, permite doar o estimare preliminară a denumirii rocii. Cimentul intergranular poate fi calcitic sau silicios (micro cuarț = chert). Cimentul silicios este de obicei distribuit neuniform în rocă, concentrându-se în benzile în care sedimentul inițial era îmbogățit în spiculi de spongieri silicioși, precum și în umplutura tunelurilor de bioturbăție. Alături de zidul de incintă, în sanctuarul histrian au fost descoperite, până în momentul de față, cele mai impozante monumente care folosesc acest calcar în perioada arhaică. Calcarul turonian de Babadag este ușor de prelucrat, dar are o duritate scăzută, ceea ce duce adesea la exfolieri. Culoarea sa bej și textura fină fac să fie atractiv; de altfel, acest calcar este folosit la *Histria* până în epoca romano-bizantină.

Dintre monumentele din epoca arhaică cercetate în „Zona sacră” în ultimii cinci ani, două se remarcă prin dimensiuni: un zid aflat la vest de platforma templului Afroditei, dar în imediata apropiere a acestuia, și o nouă construcție sacră (M), aflată în colțul de sud-est al suprafeței săpate (fig. 2)¹⁶. Cele două edificii aduc în discuție noi date în ceea ce privește utilizarea pietrei la *Histria* în perioada arhaică – clasică timpurie, anume folosirea marmurei și a unui tip de gresie ce și-a avut originea, probabil, tot în zona Babadag.

Zidul monumental aflat la vest de templul Afroditei este, foarte probabil, un *peribolos* dezafectat în perioada arhaică târzie¹⁷. Este orientat N-S și a fost identificat pe o lungime de peste 20 m, având o grosime de 0,90–1,10 m¹⁸. Din acest zid s-au păstrat fundația și șapte mici blocuri fasonate din elevație, dintre care cinci au între 0,40–0,45 × 0,15–0,25 m (fig. 5/2). Rocile din alcătuirea acestui zid sunt de două tipuri: șisturi verzi, locale, folosite la fundație și roci brun-gălbui, cu aspect de gresie. Ultimele provin dintr-o rocă turoniană, fin grezoasă, cu ciment calcaros, moale, care, într-unul din blocuri, se desface în așchii concoidale. Originea este de căutat în podișul Babadag, la fel ca în cazul celorlalte blocuri turoniene din „Zona sacră”.

Monumentul M reprezintă, fără îndoială, cea mai interesantă descoperire a ultimilor ani ce privește perioada arhaică târzie – clasică timpurie (fig. 2). El a fost descoperit în anul 2007, în colțul de sud-est al actualei săpături, imediat lângă zidul de incintă roman târziu și sub o clădire absidată din secolul al V-lea p.Chr. (fig. 6/1–2). Este vorba de un nou lăcaș de cult, de dimensiuni relativ modeste, orientat N-S, ca și templele arhaice descoperite până acum. Fundațiile sale, așezate direct pe stâncă, s-au păstrat destul de bine și sunt în cea mai mare parte suprapuse de fundațiile clădirii absidate, fapt care, evident, îngreunează cercetarea. Două încăperi au fost până acum bine evidențiate arheologic; pentru a treia există doar câteva indicii. Cel mai bine păstrate sunt fundațiile de pe latura de est și un zid transversal. Lungimea

¹⁶ Ambele edificii sunt detaliat descrise de Avram *et alii* 2011, 55–62, pl. I.

¹⁷ Avram *et alii* 2011, 57; Avram, Bîrzescu 2012, 295, fig. 7.

¹⁸ O continuare a acestui zid, la nord de monumentul C, a fost surprinsă în campania 2012.

totală a edificiului este în jur de 11 metri, lățimea de 6,30 m, grosimea fundațiilor de 0,65–0,70 m¹⁹.

Până în prezent, edificiul M este singurul templu din „Zona sacră” care pare să nu folosească roci turoniene. Ceea ce contrastează, în cazul acestui monument, cu celelalte construcții de aceeași epocă din „Zona sacră”, sunt fundațiile din fragmente de marmură de formă neregulată. În stadiul actual al cercetării, putem afirma că marmura a fost foarte rar folosită în construcțiile sacre din epoca arhaică de la *Histria*, fiind considerată, pe bună dreptate, a fi mai degrabă un material de lux. Alături de marmură, dar într-o mai mică măsură, în fundațiile edificiului M s-au folosit și câteva blocuri (0,25–0,3 × 0,15 m) de gresii cenușiu-verzui și gălbui, cu aspect uzat, rotunjite, friabile la suprafață, tari în interior, mediu granulare, polimictice (eșantioanele H274/8; H274/9), de vârstă neprecizată, posibil cenomaniană. Gresii litoclastice, cu același aspect, apar și în alcătuirea segmentului care prelungește capătul acestui zid spre apus (eșantioane H274/10, H274/11 și fig. 6). Sursa acestor roci este neprecizată, probabil nord dobrogeană.

Eșantioane:

H274/8 și H274/9. Blocuri de 0,25 m diametru

Macroscopic: gresie relativ moale pe suprafețele alterate, dură în interior, cenușie, rugoasă, mediu granulară și fină.

Microscopic: gresie mediu granulară și fină, constituită din granule angulare de cuarț monocristalin și policristalin și, subordonat, din feldspat plagioclaz detritic, foițe de muscovit, fragmente de roci brune alcătuite din ace fine de feldspat, probabil bazalt spilitizat (caracter comun cu al eșantionului H274/10), poate și fragmente afanocristaline de riolit. Roca nu conține resturi fosilifere și este cimentată cu calcit.

Denumire: gresie fină și mediu granulară, de vârstă neprecizată, posibil cenomaniană.

H274/10 și H274/11. Bloc de 0,3 × 0,15 m

Macroscopic: gresie cenușie, semitare, mediu granulară.

Microscopic: gresie mediu granulară, în alcătuirea căreia intră granule angulare reprezentând, în cea mai mare parte, litoclaste de cuarțite epimetamorfice. Subordonate cantitativ sunt granulele de cuarț și de feldspați plagioclazi și potasici. Nu sunt prezente resturi organice, iar cimentul rocii este calcitic. Ca și în eșantionul H274/8, sunt prezente fragmentele de roci brune alcătuite din feldspați aciculari foarte fini cristalini (bazalt spilitizat ?).

Denumire: gresie mediu granulară, litoclastică, de vârstă neprecizată, posibil cenomaniană.

Ridicarea primelor temple din piatră în secolul al VI-lea a.Chr. trebuie privită în contextul lumii ioniene, ea neavând nimic de a face cu realitățile locale. Doar materia primă provine din Dobrogea, stilul și tehnica construcțiilor trădând originea est–grecească a acestora²⁰. Un prim avantaj al perioadei analizate este dat

¹⁹ Avram *et alii* 2011, 59–60; Avram, Bîrzescu 2012, 297–300.

²⁰ Pippidi 1954, 261; Theodorescu 1968; Alexandrescu *et alii* 2005, 75 și urm; Mărgineanu Cârstoiu 2006, 15.

de lipsa spoliilor, înainte de venirea milesienilor neexistând date cu privire la folosirea pietrei la *Histria*. Toate elementele indică pentru perioada sus-amintită o prelucrare pe loc a blocurilor de calcar, resturile rezultate din cioplire fiind apoi folosite la diverse umpluturi sau pavaje.

Construcțiile sacre de la *Histria* erau pictate, uneori policrom²¹ (fig. 7/1), atât din acoperișul lor, cât și din alte elemente exterioare păstrându-se numeroase urme²². Dacă în cazul policromiei teracotelor arhitecturale vopseaua aplicată s-a păstrat destul de bine, în cazul fragmentelor din piatră, la prima vedere, starea de conservare este mai puțin spectaculoasă. De multe ori refolosirea blocurilor din piatră a făcut ca urmele de pictură să dispară sau să fie foarte deteriorate.

Același calcar era folosit și pentru ridicarea unor baze votive, altare²³ (fig. 7/2) și, mai rar, la unele dedicații inscripționate, cu toate că acestea din urmă nu erau foarte vizibile²⁴. Până în momentul de față nu s-au descoperit sculpturi arhaice sau clasice timpurii, care să fi fost realizate din acest calcar sau din alte tipuri de piatră locală²⁵. Constatarea, valabilă și pentru pietrele funerare din epocă, este un indiciu al faptului că acest calcar nu era încă atât de mult folosit ca în epocile ulterioare. Folosirea pietrei nu are de a face cu o tradiție locală, pe care histrienii ar fi preluat-o, ci urmează mai degrabă tendințele din cadrul coloniilor ioniene²⁶.

Noile descoperiri din „Zona sacră” de la *Histria* întăresc ideea că principalele surse de piatră în perioada arhaică sunt de căutat la nord de cetate, mai ales în podișul Babadag, de unde provin calcarele turoniene.

NEW DATA CONCERNING THE ORIGIN AND USE OF STONE IN THE “SACRED AREA” AT HISTRIA IN THE ARCHAIC PERIOD

ABSTRACT

The present paper refers to the provenance and use of stone in the archaic period in the main Histrian sanctuary. Several sacred and votive buildings are taken into discussion. In their edification

²¹ Cel mai adesea urmele de policromie se păstrează pe teracotele arhitecturale, mai rar pe monumentele din piatră, cum este cazul fragmentului de capitel ilustrat în fig. 7/1 (1 păstrată = 0,15 m).

²² Pippidi 1954, 260; pentru teracotele arhitecturale, v. Zimmermann 1990, 226; pentru piesele de piatră, v. Mărgineanu Cârstoiu 2006, 15, cat. V.4, V.5, I.A.o.3; Avram *et alii*, pl. XXVIII a; Mărgineanu Cârstoiu 2012, 37 și urm.

²³ Dimensiuni pentru anta ilustrată în figura 7/2: l. = 0,40 m, h. = 0,20 m.

²⁴ Cu bibliografia anterioară, v. Bîrzescu 2007, 135. O nouă inscripție din calcar turonian, v. Avram *et alii* 2011, 96, pl. 25 c.

²⁵ *Kouroi* din calcar local sunt atestați rar în coloniile pontice, un exemplu fiind la *Olbia*, v. Davidova 1957, 157; despre sculptura în calcar local la Histria, v. Alexandrescu Vianu 2000, 19.

²⁶ Studiile de caz detaliate privitoare la folosirea pietrei în alte colonii ioniene din Pont, în epoca arhaică, sunt puțin numeroase. O situație asemănătoare *Histriei* se înregistrează la *Massalia*, unde rezultatele cercetărilor arheologice au putut fi armonizate cu cercetarea în teren a carierelor antice, v. Tréziny 2011, 203 și urm.

was used mainly stone from the northern Dobroudja, specifically from the Babadag region. The beige Turonian limestone represents the most widespread type. This was probably brought to *Histria* from *Orgame*, the only place close to the shoreline where some quarries were. Easy to work, the Turonian stones were used both for the building of temples, and for small votive monuments. There is evidence indicating that the stone blocks were finished on the spot, in the sanctuary. Several fragments are still preserving traces of red color from the polychrome decoration.

Key words: stone, *Histria*, sanctuary, archaic period, Turonian limestone.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu Vianu 2000 Alexandrescu Vianu, M., *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, București.
- Alexandrescu et alii 2005 Alexandrescu, P., *Histria VII. La zone sacrée d'époque grecque (fouilles 1915–1989)*, București.
- Alexandrescu, Baltres 2007 Alexandrescu, P., Baltres, A., *Cutremure în Dobrogea*, Pontica 40, 74–83.
- Avram et alii 2011 Avram, A., Bîrzescu, I., Mărgineanu Cârstoiu, M., Zimmermann, K., *Archäologische Ausgrabungen in der Tempelzone von Histria, 1990–2009*, Il Mar Nero 8, 2010/2011, 39–101.
- Avram, Bîrzescu 2012 Avram, A., Bîrzescu, I., *Fouilles récentes dans la Zone Sacrée d'Istros*, în Burgunder, P. (ed.), *Études pontiques. Histoires, bibliographie et sites archéologiques du bassin de la mer Noire*, Lausanne, *Études de lettres* 290, 1–2, 279–310.
- Baltres 2005 Baltres, A., *Lithic materials*, în Alexandrescu, P., *Histria VII. La zone sacrée d'époque grecque (fouilles 1915–1989)*, București, 453–462.
- Bîrzescu 2007 Bîrzescu, I., *Zu den ältesten Steininschriften aus Istros*, Dacia N.S. 51, 133–137.
- Davidova 2001 Davidova, L. I., *An archaic kouros from Berezan (1986 field season)*, în Boardman, J., Solovyov, S.L., Tsetschladze, G.R. (eds.), *Northern Pontic Antiquities in the State Hermitage Museum*, *Colloquia Pontica* 7, 155–158.
- Domăneanțu 2006 Domăneanțu, C., *Două complexe arheologice din epoca arhaică redescoperite la Histria*, Pontica 39, 75–93.
- Mărgineanu Cârstoiu 2006 Mărgineanu Cârstoiu, M., *Histria XII. Architecture grecque et romaine. Membra disiecta. Géométrie et architecture*, București.
- Mărgineanu Cârstoiu 2012 Mărgineanu Cârstoiu, M., *Histria archaïque. Un nouveau chapiteau ionique et quelques avis sur les temples d'Aphrodite et de Zeus*, *Caiete ARA* 3, 37–66.
- Muraru, Avram 1983 Muraru, A., Avram, A., *Considerații preliminare asupra pietrei de construcție folosite la Histria*, Pontica 16, 189–216.
- Pippidi 1954 Pippidi, D. M., *Sectorul templului grec (T)*, în Condurachi, E. (ed.), *Histria I*, București, 231–278.
- Szasz, Ion 1988 Szasz, L., Ion, J., *Crétacé supérieur du bassin de Babadag*, *Memoriile IGR*, 33, 91–149.
- Theodorescu 1968 Theodorescu, D., *Un chapiteau ionique archaïque de Histria*, Dacia N.S. 12, 261–303.
- Tréziny 2011 Tréziny, H., *La pierre de construction à Marseille de l'Antiquité aux Temps modernes*, în Jockey, Ph., (ed.), *Λευκος λιθος*.

- Zimmermann 1990 *Marbres et autres roches de la Méditerranée antique : études interdisciplinaires. Actes du VIIIe Colloque international de l'Association for the Study of Marble and other Stones used in Antiquity (ASMOSIA), Aix-en-Provence 12–18 juin 2006 = Interdisciplinary Studies on Mediterranean Ancient Marble and Stone: proceedings of the VIIIth International Conference of the Association.....*, Paris, 203–212.
- Zimmermann 2000 Zimmermann, K., *Archaische Dachterrakotten aus Histria*, *Hesperia* 59, 223–233.
- Zimmermann 2000 Zimmermann, K., *Ἀφροδίτη ἀνέθηκεν..... Zu einem Dachziegel mit Votivinschrift*, în Avram, A., Babeș, M. (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, București, 239–251.

LIST OF CAPTIONS

- Fig. 1. Map of the main stone types from the surroundings of *Histria*, identified in the “Sacred Area”; 2. map indicating Turonian rock deposits north of *Histria* (A. Baltres).
- Fig. 2. “The Sacred Area” in the late Archaic period (digitalized map after Alexandrescu *et alii* 2005, 54; Avram *et alii* 2011, 72, pl. I).
- Fig. 3. 1.–2. Modern quarry of Turonian limestone at Codru, south of Babadag (photo I. Bîrzescu, June 2012).
- Fig. 4. 1. Modern quarry of Turonian limestone, south of Visterna village; 2. Santonian rock deposits, on the west side of Grindul Lupilor (photo I. Bîrzescu, June 2012).
- Fig. 5. 1. Temple of Aphrodite, north-western corner (photo I. Bîrzescu, August 2010); 2. Archaic wall, west of the Temple of Aphrodite (photo I. Bîrzescu, August 2010).
- Fig. 6. 1. The monument M; 2. the foundation-wall of the monument M: M – marble, G – sandstone (photo I. Bîrzescu, August 2009).
- Fig. 7. 1. Temple of Aphrodite, fragment from a capital with color traces (photo I. Bîrzescu, July 2011); 2. “The Sacred Area”, Late Archaic architectural anta.